

SVĚTÝ HIERONYM – OKOLNOSTI VZNIKU LEGENDY O AUTORSTVĚ HLAHOLIKY¹

Saint Hieronymus – Circumstances of the Origin of the Legend About the Authorship of the Glagolitic Alphabet

Anton Ďatelinka – Viliam Judák

DOI: 10.17846/CL.2023.16.1.34-46

Abstract: ĎATELINKA, Anton – JUDÁK, Viliam. *Saint Hieronymus – Circumstances of the Origin of the Legend About the Authorship of the Glagolitic Alphabet.* After the expulsion of the disciples of Sts. Cyril and Methodius from the territory of Great Moravia, the Slavonic liturgy also reached the area of the Western Balkans. This area is considered the birthplace of the Church teacher and saint, St. Hieronymus. Over the centuries, a thesis has emerged according to which St. Hieronymus was considered the author of the Slavonic script known as Glagolitic in the Middle Ages, due to the ecclesiastical-political situation and the efforts of the local clergy to preserve the Slavonic liturgy. After several local synods or decisions of popes that were not favorable to the Slavonic liturgy, it was finally approved by Pope Innocent IV in the thirteenth century. This opened the way for the further development of the Slavonic liturgy in the Balkans, specifically in Dalmatia. Although the Slavonic liturgy in this area has survived to the present day, the idea of the authorship of Glagolitic by St. Hieronymus was criticized and refuted in the nineteenth century, but the circumstances of its origin clearly show the seriousness of the situation in which this thesis was born.

Keywords: *Sts Cyril and Methodius, St Jerome, glagolitic script, Dalmatia, slavonic liturgy*

Úvod

Napriek jasnému výsostnému postaveniu latinčiny ako jediného liturgického jazyka v západnej liturgickej tradícii sa v oblasti dnešného Chorvátska objavil zvláštny fenomén a precedens, že od 10. stor. mohli chorvátski mnísi a kňazi v istých oblastiach a miestach sláviť liturgiu rímskeho obradu v inom ako latinskom jazyku. Na rozdiel od pravoslávnych kresťanov kléru v oblasti Dalmácie používal iný typ písma, známy pod menom hlaholika.

Osoba sv. Hieronyma je v kontexte dejín Cirkvi zásadne dôležitou postavou. Svätý Hieronym, celým menom Eusebius Sophronius Hieronymus (Εὐσέβιος Σωφρόνιος Ἱερώνυμος), je svätec narodený medzi rokmi 342 – 347 v Stridoniu, nelokalizovanej osade v neskoroantickéj Dalmácii, hraničiacej s Panóniou. Je známy najmä ako redaktor Biblie z gréčtiny a hebrejčiny do latinčiny. Jeho vydanie Biblie, známe ako Vulgáta, je dodnes dôležitým textom pre štúdium Biblie. V období stredoveku sa jeho preklad používal na rozvoj gramotnosti a bol súčasťou vedeckého výskumu (Kobylarek 2019; Špoljarić 2018). Aj preto ho Katolícka cirkev uznáva za jedného z cirkevných

¹ Príspevok je výstupom projektu APVV-22-0204 *Religiozita a hodnoty trvalej udržateľnosti*. Projekt podporuje Agentúra na podporu výskumu a vývoja SR.

otcov a doktorov Cirkvi. Prirodzene, jeho život a dielo sú neustále v centre pozornosti vedeckého výskumu (Botica – Kuhar 2021, 48).

Jeho dôležitosť pre Cirkev bola zdôraznená aj pápežom Bonifácom VIII. Ten ho 20. septembra 1295 spolu so sv. Gregorom, Ambrózom a Augustínom vyhlásil za *učiteľa Cirkvi – doctor Ecclesiae*. Pápež zároveň ustanovil, že sviatok týchto svätcov treba sláviť so zvláštnou slávnosťou (Verkholtantsev 2014, 3).

V období 13. stor. sa objavuje téza, ktorá pokladala za autora staroslovienskeho písma hlaholiky práve sv. Hieronyma. Dôkazom, že tento názor nebol len okrajovou mienkou, dosvedčuje aj fakt, že Hieronym je za autora hlaholského, resp. ilýrskeho písma, ako sa ono neskôr nazývalo, považovaný aj na stenách Vatikánskej knižnice. Vatikánska knižnica (obr. 1) bola vyzdobená nástennými freskami za pápeža Sixta V., práce boli dokončené v roku 1589 (Piazzoni, 2012). Tieto jednotlivé indície dávajú značný priestor na možné uvedenie do témy vzťahu sv. Hieronyma a jeho údajného autorstva hlaholiky (Šanjek 1993; Ivić 2016; Botica, Ivan – Kuhar, Kristijan 2021, 48-58; Kraft Soić 2016, 17-38).

Slovanská liturgia a problémy v Dalmácii

Hoci hlaholika bola príspevkom byzantských bratov Konštantína-Cyrila a Metoda pri ich misijnom snažení na Veľkej Morave, v oblasti Dalmácie stredoveký názor o spojení hlaholiky a sv. Hieronyma prežíval niekoľko storočí (Hetényi – Ivanič 2021; Kralčák 2014; Žagar 2013). Ak chceme pochopiť veľkú pomoc v osobe sv. Hieronyma pre slovanskú liturgiu (Krupa 2022a), musíme si všimnúť problémy, ktoré ju sprevádzali. Základným motívom misie solúnskych bratov bolo priniesť Dobrú zvesť tam, kde ich pošle cirkevná hierarchia, v ktorej vnímali Božie poslanstvo (Kondrla et al. 2022a, 144-147). Boli verní odkazu Krista posielajúceho svojich učeníkov, aby ohlasovali jeho meno, čo predpokladalo aj to, že budú vnímať a rozumieť, čo sa im v tomto slove ohlasuje (Jančovič, 2019).

V období 10. a 11. stor. vidíme značné problémy, ktorým museli čeliť kňazi sláviaci liturgiu v slovanskom jazyku.² Prítomnosť tohto liturgického jazyka je nesporne doložená viacerými vyjadreniami rímskych biskupov či miestnych synod v Dalmácii.

Všade v slovanských krajinách pod rímskou alebo franskou jurisdikciou, v ktorých sa šírila slovanský obrad, máme dôkazy o napätí medzi latinským a slovanským duchovenstvom. V Panónii, kde knieža Kocel prejavil veľkú priazeň slovanskému obradu, nároky salzburského duchovenstva už v roku 870 ukončili tento rítus (Ivanič – Lukáčová 2014). Na Morave tento konflikt vyústil do exilu cyrilo-metodských žiakov v roku 885, z ktorých niektorí utiekli do Bulharska a Čiech. V Čechách sa slovanský obrad stretol s odporom a nakoniec sa latinskému nemeckému duchovenstvu podarilo v roku 1096 presvedčiť knieža Břetislava II., aby vyhostil slovanských mníchov z ich poslednej pevnosti – zo Sázavského kláštora (Adde-Vomáčka 2015). V Chorvátsku viedol tento odpor k výraznému obmedzeniu slovanského duchovenstva rozhodnutiami koncilov z rokov 925 a 1060, ako uvedieme ďalej (Verkholtantsev 2014, 31).

Z Panónie a Moravy, kde sa odohrali zásadné kontroverzie o používaní slovanského jazyka pri liturgii, sa na prelome 9. a 10. stor. liturgia v slovanskom jazyku dostala na pobrežie Jadranského mora a opäť začali podobné problémy a kontroverzie. Zatiaľ čo miestna cirkevná správa sa v Dalmácii zaoberala slovanskou liturgiou v roku 925 na koncile v Splitte, ešte pred ním

² Problém prenasledovania a utrpenia pre pravdu (Martin et al. 2022) evanjelia možno vnímať už v živote solúnskych bratov, zároveň aj pri slovanskom klére pôsobiacom práve v oblasti Dalmácie v 10. – 13. stor. Obraz prinášania utrpenia pre dobro kresťanskej viery slovanskí kňazi čerpali aj z bohatej mariánskej tradície východného kresťanstva, s ktorým žili v dedičstve solúnskych bratov (Hlad 2021a).

sa počas pontifikátu pápeža Jána X. (914 – 928) dostali do Dalmácie dva listy napísané týmto pápežom. Tie adresoval svetským aj cirkevným autoritám, pričom ich varoval pred tým, aby sa slovanská liturgia hlboko nezakorenila a nevytvorila protiváhu k latinskej liturgii. Z toho môžeme usudzovať, že slovanská spisba sa musela v tejto oblasti rozšíriť natolko, že bolo potrebné zo strany rímskej kúrie venovať jej pozornosť (Verkholantsev 2014).

Problém, ktorý mohol byť prvotnou príčinou napísania listu, však zrejme stál v inej veci. Biskupi Dalmácie sa preli o to, kto bude menovaný za metropolitu novoustanovenej provincie Chorvátsko a Dalmácia. Zadar bol hlavným mestom byzantskej Dalmácie pod vplyvom Konštantínopolu, a pokiaľ by sa bola mala udržať tradícia umiestňovania metropolitného sídla do miesta aj civilnej správy, potom biskup Zadaru mal prednosť. No na druhej strane, biskupovi mesta Nin Gregorovi³ pripadalo územie väčšie ako všetkým ostatným biskupom dohromady. Podobne mu blízke spojenie s chorvátskym kráľovským dvorom dávalo istú výhodu. Arcibiskup Splitu (Spalatho) zas mal predpoklady v tradícii spojenej so svojim biskupstvom, keďže Splitské arcibiskupstvo sa považovalo za priameho nástupcu biskupského sídla Salona⁴, ktorého opustené ruiny sa nachádzajú len pár kilometrov od Splitu, ale na území biskupstva Nin. Práve obavy pápeža o zásadné posilnenie vplyvu Konštantínopolu z viacerých hľadísk podnietili rozhodnutie, že arcibiskupské sídlo nebude v Zadare (hoci išlo aj o sídlo civilnej správy), ale v Splite. Snaha o posilnenie vplyvu Ríma zároveň povzbudila pápeža, aby sa menovite vyjadril k téme učenia biskupa Metoda, keď sa v liste vyjadril:

„Ale nech je ďaleko od srdc veriacich (Boh ochraňuj), ktorí uctievať Krista a veria, že svojou zbožnosťou môžu dosiahnuť iný (večný) život, aby ich, prehliadajúc učenie evanjelia a kánony apoštolských kníh, priťahovalo učenie Metoda (Methodii doctrina)⁵, ktorého sme nemohli nájsť v žiadnej knihe medzi svätými spisovateľmi“⁶.

Ďalším pápežským listom spojeným so slovanskou liturgiou v oblasti dnešného Chorvátska, kde neskôr vzíde myšlienka autorstva slovanského písma sv. Hieronymom, je list toho istého

³ Gregor bol biskupom v Nine a ako taký bol pod silnou ochranou kráľa Tomislava. Na synode v roku 925, ktorá sa konala v Splite, Gregor prehral so splitským arcibiskupom, bolo mu ponúknuté biskupstvo v Sisaku, ale odmietol. Po záveroch prvej synody sa Gregor v roku 927/928 opäť sťažoval, ale bol odmietnutý a jeho biskupstvo v Nine bolo zrušené, pričom sám Gregor bol poslaný na biskupstvo v Skradine a po tomto údaji sa vytráca z dejín (Curta 2019, 328).

⁴ Salona, staroveké mesto založené v 3. storočí pred Kristom, vzdialené len 6 km od mesta Split, bolo hlavným mestom rímskej provincie Dalmácia. Mesto malo silnú židovskú komunitu, pričom počiatky kresťanstva sa viažu až k pôsobeniu žiaka sv. Pavla, k Títovi, pôsobiacemu práve v Dalmácii. V tomto meste sa počas archeologického výskumu našla židovská synagóga, čo dosvedčuje jasnú prítomnosť stálej a silnej židovskej komunity. Židovské komunity prijali kresťanstvo, dávajúce im pravý rozmer slobody a pochopenia vykúpenia medzi rôznymi náboženstvami vtedajšej Dalmácie. Ilýrske kmene vo svojich pohanských náboženských prejavoch značne spájali prírodné prostredie, pôsobenie mytologických bytostí a bol u nich silný rozmer potreby uspokojovania požiadaviek božstiev, čo sa prejavovalo aj v ľudských obetách (Plašienková, 2019). Práve pravá sloboda kresťanstva mohla byť jedným z faktorov ovplyvňujúcich aj neskoršie nazeranie na problém útlaku slovanského kleru a jeho odhodlanie zniesť aj prenasledovanie zo strany latinských cirkevných predstaviteľov (Roubalová et al. 2022; Roubalová et al 2021).

⁵ S výrazom *Methodii doctrina* sa prvýkrát stretávame v diele *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, spísanom okolo r. 870, vo verzii *doctrina Methodii philosophi*, keď sa hovorí: „... quidam Grecus Methodius nomine noviter inventis Sclavinis litteris linguam Latinam doctrinamque Romanam atque litteras auctores Latinas philosophice superducens vilescere fecit cuncto populo ex parte missas et ewangelia ecclesiasticumque officium illorum, qui hoc Latine celebraverunt“ (Gračanin – Petrak 2017, 30).

⁶ „Sed absit hoc a fidelibus, qui Christum colunt, et aliam vitam per orationem se credunt posse habere, ut doctrinam evangelii atque canonum volumina, apostolicaque etiam praecepta praefermittentes, ad Methodii doctrinam confugiant, quem in nullo volumine inter sacros auctores comperimus“ (Kostrenčič et al. 1967, 28-30).

pápeža, Jána X., adresovaný arcibiskupovi Jánovi do Splitu a jeho sufragánnym biskupom; kráľovi Tomislavovi; princovi z mesta Hum; princovi Mihajlovi Viševičovi a im podriadeným. V tomto liste sa pápež veľmi razantne vyjadruje, že je mimoriadne dôležité, aby sa deti od malička učili rozumieť latinskému jazyku, ktorý im umožní vyhnúť sa používaniu barbarského jazyka, akým je slovanský jazyk:

„Unde hortamur vos, o dilectissimi filii, ut vestros tenerrimos pueros a cunabulis in studio litterarum deo offeratis. Quatenus divinitus informati vos suis admonitionibus valeant relevare ab illecebris delictorum ad supernam patriam, in qua Christus est, cum omnibus electorum agminibus. Quis etenim specialis filius sanctæ romanæ ecclesiæ sicut vos estis, in barbara, seu sclavinica lingua deo sacrificium offerere delectatur? Non quippe ambigo ut in eis aliud maneat, nisi illud quod scriptum est: Ex nobis exierunt et non sunt ex nobis. Nam si ex nobis essent, manerent utique nobiscum, nisi in nostra conversatione et lingua“ (Klaič 1967, 96-98).

Je jasne postrehnuteľným faktom, že otázka slovanskej liturgie, aj vzhľadom na cirkevno-politickú situáciu v danom geografickom a časovom rámci, nebola pre pápeža Jána X. prvorádym problémom. Prvou snahou bolo zabrániť vplyvu Byzancie, pričom slovanská liturgia bola s týmto úsilím negatívne spojená.

Synoda v Splite v roku 925 sa konala pri prítomnosti pápežských legátov Jána a Leva. Podobne boli na nej prítomní aj kráľ Tomislav a knieža Mihajl. Hlavnou témou Synody bola snaha chorvátskeho kráľa Tomislava oslobodiť sa od vplyvu bulharského cára. Cisár Romanus I. Lecapenus (919 – 944), ktorý chcel zabezpečiť neutralitu Chorvátov v konflikte s bulharským cárom Symeonom, udelil Tomislavovi titul prokonzula a zveril mu správu byzantskej „*themy* Dalmácie“ spolu s pobrežnými mestami a ostrovmi. Tomislav mal vládnuť nad týmto územím ako zástupca cisára, ale v skutočnosti toto opatrenie znamenalo podriadenie posledných byzantských majetkov v Dalmácii Chorvátsku a oslobodenie od Bulharov (Dvornik 1970, 237-239).

Z desiateho bodu záverov Synody v Splite zreteľne vyplýva, že žiaden biskup danej provincie sa nemá opovážiť podporovať liturgiu v slovanskom jazyku či medzi klérom, či v mníšskom stave: „X. *Ut nullum episcopum nostræ provincie audeat in quolibet gradu sclavinica lingua promoveri, tam in clericatu et monachatu deo deservire. Nec in sua ecclesia sinat eum missam facere; præter si necessitatem sacerdotum haberet, per supplicationem a romano pontifice licentiam ei sacerdotalis ministerii tribuat*“ (Sakcinski, 1874, 80).

Na nasledujúcej synode, tiež konanej v Splite v roku 927/928, sa zúčastnil pápežský legát, biskup Madalbert. Táto synoda mala rozriešiť spor biskupa mesta Nin Gregora, ktorý sa obrátil na Rím so žiadosťou, aby jeho biskupstvo nemuselo byť podriadené biskupovi Splitu ako metropolitovi (Curta 2006, 196).

V 11. stor. sa začína vytvárať reformné hnutie, ktoré sa snaží o obnovu Cirkvi. Reformné hnutie v Ríme začal Klement II. (1046 – 1047) a pokračoval v ňom Lev X. (1049 – 1054) a jeho nástupcovia Viktor II., Štefan X. a Mikuláš II. Vrchol dosiahlo za vlády Gregora VII. (1073 – 1085). Zneužívanie, ktoré sa reformátori snažili odstrániť (simonia a manželstvá kňazov), existovalo aj v Dalmácii. Ilustruje to najmä prípad Dabrala, arcibiskupa zo Splitu (asi 1040 – asi 1059), ktorý údajne žil so svojou manželkou a deťmi aj po svojom povýšení do biskupskej hodnosti. Lateránska synoda (13. apríla 1059) odhlasovala sériu kánonov odsudzujúcich hlavné zneužívania a v decembri toho istého roku pápež Mikuláš II. (1059 – 1061) poslal opáta Mainarda do Chorvátska, aby inicioval reformu chorvátskej cirkvi. V marci 1060 bola v Splite zvolaná nová synoda, ktorá vyhlásila rozhodnutia Lateránu za záväzné v Chorvátsku a Dalmácii. Ďalší kánon bol namierený proti používaniu slovanskej liturgie (Dvornik 1970, 239).

Tento kánon sa začínal tými istými slovami ako kánon, o ktorom sa predpokladá, že bol prijatý v Splite v roku 928, kde pod hrozbou exkomunikácie bol vydaný zákaz svätitiť za kňazov Slovanov, ak neovládajú latinský jazyk. Synoda tiež ukazuje, že hoci Chorváti boli dlhé storočia

pod poslušnosťou Ríma, stále boli ovplyvnení niektorými zvyklosťami byzantskej cirkvi. Keď sa apoštolský legát opýtal arcibiskupa Dabrala, ako sa mohol odvážiť žiť so ženou a plodiť deti, vraj odpovedal, že žije v legitímnom manželstve podľa zvyklostí východnej cirkvi. Chorvátski duchovní, ktorí používali slovanskú liturgiu, si tiež nechávali narásť bradu a dlhé vlasy rovnako ako byzantskí duchovní. Nosenie brady a dlhých vlasov bolo tiež zakázané synodou. Nový zásah synody z roku 1060 proti slovanskej liturgii jasne ukazuje, že sa používala až do polovice 11. stor. a bola tolerovaná biskupmi a panovníkmi. Pápež Honorius II. však v roku 1063 v Ríme potvrdil rozhodnutia synody z roku 1060. No nebolo ľahké uviesť ich do praxe. Slovanské duchovenstvo protestovalo a bolo podporované laikmi. Zavedenie desiatkov, dovtedy v Chorvátsku neznámeho zdanenia pre potreby pápežského štátu, bolo veľmi nepopulárne. Ostrú kritiku vyvolalo aj rozšírenie zákazu sobáša na nižšie stupne kňazských svätení. Nespokojnosť bola taká veľká, že v chorvátskej cirkvi vznikla schizma (Verkholantsev, 2014).

Archidiakon Tomáš zo Splitu (Matijević 2006, 251-269) o dve storočia neskôr opisuje vo svojom diele *Historia Salonitana* neskorší vývoj cez osobu Vuka (Vulfus) a staručkého kňaza Zdeda (Cededa) (Galović 2018, 119-120).

Pôvodcom nového vývoja bol podľa archidiakona Tomáša istý kňaz menom Vuk. Ten poradil slovanským kňazom, aby poslali k pápežovi delegáciu, ktorá by žiadala obnovenie používania slovanskej liturgie v kostoloch a vysvätenie slovanských kňazov. Šľachtici, ktorí boli priaznivcami slovanskej liturgie, a ich kňazi sa zhromaždili a vo svojom mene poslali Vuka do Ríma s darmi pre pápeža. Vuk požiadal pápeža, aby zrušil rozhodnutie synody a obnovil v chorvátskej cirkvi stav pred synodou. Pápež odpovedal, že nemôže tak ľahko zrušiť rozhodnutie biskupov potvrdené jeho legátmi. Požiadal Vuka, aby kráľovi, arcibiskupovi a ostatným prelátom predložil pápežský list so žiadosťou o prítomnosť dvoch biskupov v Ríme s cieľom objasniť tento prípad. Ten však pápežský list kráľovi a prelátom zamlčal, ale ubezpečil slovanské duchovenstvo a šľachtu, že pápež je ich požiadavke priaznivo naklonený, a vyzval ich, aby poslali kňaza, ktorého by vysvätil za biskupa. Zhromaždenie slovanských kňazov vybralo Zdedu, starého kňaza, ktorý nevedel po latinsky, a poslalo ho do Ríma spolu s opátom Potepom a Vukom. Pápež sa opýtal, prečo v delegácii nie sú žiadni biskupi, a po vyjadrení prekvapenia, že Zdeda nosí bradu, mu kus z nej odrezal, prikázal ho ostrihať a bradu mu podľa latinského zvyku oholiť. Pápež potom Vukovi zopakoval to, čo povedal predtým, že tento ústupok nemôže udeliť. Vuk vraj presvedčil nevedomého Zdedu, že pápež, keď mu ostrihal bradu, ho tým vysvätil za biskupa. Ten tejto historke uveril a spolu so svojimi prívržencami vyhnal biskupa z Veglie (Krku) z jeho stolca a sám vystupoval ako biskup, vysväcoval kňazov a posväcoval kostoly. To spôsobilo v Chorvátsku veľký zmätok. Pápež poslal do krajiny kardinála Jána ako legáta, ktorý vysvetlil, že Zdeda nebol vysvätený za biskupa. Bol exkomunikovaný a Vuk, odsúdený synodou v Spalate, bol za svoju zradu potrestaný väzením (Dvornik 1970, 241-242).

Správa, ktorú podal archidiakon Tomáš, je určite tendenčná. Tento závažný incident však naznačuje, že chorvátska strana, uprednostňujúca slovanskú liturgiu, sa usilovala získať biskupstvo, akým bol Nin, ktorý by bol podriadený nie Splitu, ale priamo Svätej stolici. To všetko svedčí o tom, že slovanská liturgia mala veľa prívržencov a že ani tie najprísnejšie synodálne nariadenia ju nemohli vykoreniť, ale len zväčšili nepriateľstvo medzi latinským a slovanským klérom a nevraživosť voči reformátorom snažiacim sa vykoreniť slovanskú liturgiu z povedomia ľudu.

Odvážne prežitie slovanskej liturgie a jej uznanie zo strany Ríma

Prudká reakcia proti rozhodnutiu Splitskej synody o používaní slovanskej liturgie ilustruje jej obľúbenosť medzi ľuďmi a časťou šľachty. Zdá sa tiež, že táto odozva zo strany ľudu spomalila

protislovanskú kampaň. Ďalšia synoda, ktorá sa konala v Splete v roku 1075 pod predsedníctvom Gerarda, arcibiskupa zo Siponta, legáta nedávno zvoleného pápeža Gregora VII., potvrdila obnovenie biskupstva v Nine, ale už sa neodvážila obnoviť dekrét zakazujúci slovanskú liturgiu (Strika 2014, 27-43). Podľa autorov bol Vuk, predtým zodpovedný za aféru na pápežskom dvore a za mylné informácie o kňazovi Zdedovi, z väzenia prepustený. Problémy slovanského kléru však pokračovali aj v ďalších desaťročiach.

Po preskúmaní predstavených historických súvislostí spojených s problematickým postavením slovanského rítu v oblasti jadranského pobrežia a Chorvátska je zrejmé, že slovanský klérus, aby udržal používanie liturgie v slovanskom jazyku, potreboval značnú autoritu, ktorá by posilnila legitimitu tohto zvyku. Zároveň je potrebné poznamenať, že slovanský klérus, aj keď nesúhlasil so zákazom slovanskej liturgie, bol vždy verný Rímu a neprikláňal sa na stranu už v tom čase pravoslávnych cirkví.

V roku 1248 sa stretávame s potrebou riešenia tejto otázky v diecéze Senj. Biskup tohto mesta Filip sa obrátil so svojou otázkou na pápeža Inocenta IV. List odoslaný do Ríma sa nezachoval, zostal však prepis reskriptu adresovaného pápežom biskupovi Filipovi ako odpoveď na žiadosť vzhľadom na slovanskú liturgiu (Kraft Soič, 2016). List je datovaný 29. 3. 1248 v tomto znení:

„*Porrecta nobis tua petitio continebat, quod in Sclavonia est littera specialis, quam illius terræ clerici se habere a beato Jeronimo asserentes, eam observant in divinis officiis celebrandis. Unde cum illis efficiaris conformis, et in terræ consuetudinem, in qua consistis episcopus, imiteris, celebrandi divina officia secundum dictam litteram a nobis suppliciter licentiam postulasti. Nos igitur attendentes, quod sermo rei, et non res est sermoni subiecta, licentiam tibi in illis dumtaxat partibus, ubi de consuetudine observantur premissa, dummodo sententia ex ipsius varietate littere non ledatur, auctoritate presentium concedimus postulata*“ (Verkholantsev 2014, 187).

Špecifické okolnosti, ktoré viedli biskupa Filipa z mesta Senj k napísaniu tejto žiadosti pápežovi Inocentovi IV., nie sú známe. Z pápežovej odpovede je však možné odpovedať na viaceré otázky a stanoviť dôležité body tohto textu.

Prvou vážnou vecou zasluhujúcou si našu pozornosť je nie úplne jasný status hlaholiky vzhľadom na sv. Hieronyma. Pretože podľa slov pápežskej odpovede nie je explicitne povedané, či Hieronym je autorom tohto písma.

Druhou hypotézou je názor, že pod pojmom *littera specialis* je v pápežskom dokumente myslené nielen písmo, ale i zvuková forma písma, teda jazyk. Inocent teda identifikuje tento pojem s celkovým jazykovým prejavom slovanského kléru.

Tretou hypotézou je dôležité pravidlo vyjadrené pápežom Inocentom, že *sermo rei, et non res est sermoni subiecta* – reč je podriadená veci a nie vec reči. Slovné vyjadrenie (*sermo*) je len zvukovou a grafickou podobou podstatnejšieho, čím je vec, ktorá má byť komunikovaná (*res*) (Krupa, 2022b). Istotne sa na kladnom hodnotení slovanskej liturgie podpísal aj fakt prítomnosti dôležitého deviateho kánonu z vtedy nedávno skončeného IV. lateránskeho koncilu, ktorý hovorí:

„*Quoniam in plerisque partibus intra eandem civitatem atque dioecesim permixti sunt populi diversarum linguarum, habentes sub una fide varios ritus et mores, districte praecipimus ut pontifices huiusmodi civitatum sive dioecesum, provideant viros idoneos, qui secundum diversitates rituum et linguarum divina officia illis celebrent et ecclesiastica sacramenta ministrent, instruendo eos verbo pariter et exemplo. Prohibemus autem omnino, ne una eademque civitas sive dioecesis diversos pontifices habeat, tanquam unum corpus diversa capita, quasi monstrum*“ (Huberto et al. 1973, 239).

Teda nielen vyučovanie vo viere, ale aj slávenie liturgie malo podliehať rozmanitosti jednotlivých rítov, aj keby sa nachádzalo v jednom meste či diecéze. Tak je ešte lepšie možné pochopiť slová o podriadenosti slova veci a nie naopak (Máhrík et. al. 2020).

Štvrtou dôležitou vecou je fakt, že biskup Filip žiadajúci pápeža o možnosť slávenia slovanskej liturgie nebol osobne tým, kto by ju slávil, keďže sa o kňazoch sláviacich túto liturgiu pápež vyjadruje v tretej osobe. Pápež používanie hlaholskej liturgie nazýva *consuetudo*, teda zvyk. Žiadosť do Ríma nebola adresovaná vo veci, ktorej zriadenie sa očakáva, ale naopak, išlo o schválenie zvyku, ktorý bol jasne v meste a diecéze Senj prítomný. Pápež poukazuje na jeho dôležitosť a na povinnosť biskupa podporovať tento rítus (Verkholantsev 2012, 42-43).

Text pápežského reskriptu Inocenta IV. je prvým a najstarším prameňom, v ktorom sa stretávame s vyjadrením spojenia hlaholiky a sv. Hieronyma ako jej autora.

Možné vysvetlenie pripisovania autorstva sv. Hieronymovi

Dôležitým dielom ovplyvňujúcim presvedčenie slovanského kléru v Dalmácii o tom, že autorstvo hlaholiky by bolo možné pripísať aj sv. Hieronymovi, je spis *Cosmographia* autora, ktorý sa nazýva *Æthicus Ister* (obr. 5). Sám seba v tomto diele pomenuje menom Hieronym, kňaz z Istrie, čím svoje dielo pseudoautorsky pripisuje sv. Hieronymovi. To, že sv. Hieronym pochádzal z oblasti Dalmácie, je všeobecne známe (Verkholantsev, 2012),⁷ aj keď je pravdou, že nie je presne možné určiť miesto, skadiaľ pochádzal. Je evidentným faktom, že autorom tohto diela, ktoré je cestovateľskou novelou, nemôže byť sv. Hieronym, keďže autor použije aj texty autorov neskoršieho dáta (Izidor zo Sevilly). Odborný názor na možný vznik je dnes stanovený na roky 636 – 658 (Shanzer 2006, 57-86).

Zostáva pre nás nevyriešenou otázkou, prečo práve tento text a písmo, ktoré bolo jednoznačne fikciou a nepatrilo k žiadnemu vtedy známemu písomnému prejavu, ovplyvnilo benediktínskeho mnícha a opáta kláštora Fulda a neskoršieho biskupa v Mohuči Rabana Maura (750 – 856), ktorý vo svojom krátkom diele *De inventione linguarum* (obr. 6), opíše aj písmo *Æthica*, Skýta z Istrie. Ponúkne k nemu tento komentár:

„*Litteras etiam Æthici philosophi cosmographi natione Scythica, nobili prosapia, invenimus, quas venerabilis Hieronymus presbyter ad nos usque cum suis dictis explanando perduxit, quia magnifice ipsius scientiam atque industriam duxit; ideo et eius litteras maluit promulgare. Si in istis adhuc litteris fallimur, et in aliquibus vitium agemus, vos emendate.*“⁸

Po nájdení zmienky o písmenách *Æthica*, ktoré rozlúštil a vysvetlil Hieronym, mohol latinský klérus ľahko dospieť k záveru, že ide o zvláštne písmená ich chorvátskych slovanských spolubratov. Je možné, že sa ani neobťažovali porovnať písmená v *Cosmographii* a *De inventione linguarum* s písmenami hlaholskými a že hlaholskí klerici prijali túto teóriu bez toho, aby kriticky preskúmali pramene, o ktoré sa ich latinský klérus opieral. Treba poznamenať, že v žiadnom z najstarších historických dokumentov, ktoré sa zmieňujú o presvedčení hlaholitov, že svoje listy dostali od Hieronyma, nie sú explicitné odkazy na traktát Rabana Maura ani na *Æthicovu Cosmographiu*. Zatiaľ zostáva nejasným fakt, kedy pred rokom 1248 sa toto presvedčenie objavilo a či ho ako prvý oficiálne vyjadril biskup zo Senj Filip vo svojej prosbe pápežovi Inocentovi IV.

Záver

Kresťanská viera, postavená na základoch židovskej a gréckej kultúry, prinášajúca so sebou novosť učenia apoštolov poslaných do sveta, bola jasným a odvážnym obsahom, ktorého ohlasovanie žiadal aj knieža Rastislav vo svojej túžbe po takých učiteľoch, ktorí by priniesli Slovanom vieru

⁷ *Cosmographia* bola charakterizovaná ako cestopisná novela (Shanzer 2012, 98-99).

⁸ PL CXII, 1579-1580.

v reči zrozumiteľnej (Kondrla et al. 2022b, 21). Misia solúnskych bratov priniesla na Veľkú Moravu písmo a reč, v ktorých sa liturgia slávila (Hlad 2021b). Pričom jasné indicie autorstva hlaholiky v dnešnom období dokazujú autorstvo sv. Konštantína-Cyrila.

Následné problémy, spojené s ťažkosťami, s ktorými museli zápasiť pri pokračovaní svojej misie oni a neskôr ich žiaci, priniesli popri intrigách na jednej strane zásadný rozkvet na strane druhej (Kondrla – Králik 2016, 95). Tým sa misia solúnskych bratov rozšírila do omnoho väčších rozmerov, než v akých bola pôvodne myslená.⁹ Práve tento rozmach možno sledovať aj v oblasti Dalmácie. Prežitie slovanskej liturgie bolo spojené s nemalými problémami, pričom práve osoba sv. Hieronyma síce nepriamo, ale zásadne posilnila postavenie slovanskej liturgie v očiach kléru a rímskych biskupov.

Aj keď išlo o historicky nesprávnu interpretáciu, mala v dejinách Cirkvi vážne postavenie a nezastupiteľné miesto, pričom práve z dnešného pohľadu, po mnohých storočiach môžeme chápať celkový kontext a význam, ktorý osoba sv. Hieronyma v celkovej problematike slovanskej liturgie odohrala.

REFERENCES

- Adde-Vomáčka, Éloise.* 2015. La Liturgie slavonne en Bohême avant Charles IV permanence ou renouveau?, In *Revue des Études Slaves* 86/3, 247-266.
- Botica, Ivan – Kristijan, Kuhar.* 2021. St. Jerome in the heritage and tradition of the old church slavonic liturgy, In *Konštantínove listy [Constantine's Letters]* 14/1, 48 – 58.
- Curta, Florin.* 2006. *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500 – 1250.* Cambridge.
- Curta, Florin.* 2019. *Eastern Europe in Middle ages (500 – 1300), vol. 1.* Leiden.
- Dvornik, Francis.* 1970. *Byzantine missions among the Slavs. SS. Constantine-Cyril and Methodius,* New York.
- Galović, Tomislav.* 2018. Intellectual and cultural history: Croatian glagolitic, cyrillic, and latin written culture in the early middle ages. In *Journal of Croatian Studies* 50, 111-138.
- Gračanin, Hrvoje – Petrak, Marko.* 2017. The notion of the Methodi doctrina in the context of the Church synod of Split (AD 925). In *The Byzantine missionary activity and its legacy in Europe, Skopje.*
- Hetényi, Martin – Ivanič, Peter.* 2021. The Contribution of Ss. Cyril and Methodius to Culture and Religion. In *Religions* 12/6, 417.
- Hlad, Lubomír.* 2021a. Princíp spoluvykúpenia ako esencia fatimsky inšpirovanej mariológie Pavla M. Hnilicu: Historicko-teologická štúdia [Co-redemption as the Essence of the Mariology of Pavol M. Hnilica as Inspired by the Messages of Fatima Pavia M. Hnilicu]. In *Studia Theologica* 23/2, 125-150.
- Hlad, Lubomír.* 2021b. Homília Mons. Viliama Judáka prednesená na púti pri príležitosti slávnosti sv. Cyrila a Metoda dňa 5. júla 2020 v Nitre a jej prínos k rozvoju cyrilo-metodskej tradície [Homily of Monsignor Viliam Judak for Sts. Cyril and Methodius Pilgrimage Spoken on 5 July 2020 in Nitra and Its Contribution to the Development of Cyrillo-Methodian Tradition]. In *Konštantínove listy [Constantine's Letters]* 14/2, 176-190.
- Ivanič, Peter – Lukáčová, Martina.* 2014. Historickogeografický kontext misií solúnskych bratov (Cesty sv. Konštantína-Cyrila a Metoda do roku 867). [Historical and Geographical Context

⁹ Jej dedičstvo sa prejavuje napríklad v myslení obyvateľov Českej republiky a Slovenska aj v 21. stor. (Maturkanič – Tomanová Čergetová – Příbylová 2022, 161-176; Maturkanič et al. 2022a, 120; Maturkanič et al. 2022b, 170-194).

- of the Missions of the Thessalonian Brothers (The Journeys Of St. Constantine Cyril And Methodius To 867)]. In *Konštantínove listy* [Constantine's Letters] 7/1, 2-13.
- Ivič, Ines*. 2016. Jerome Comes Home: The Cult of Saint Jerome in Late Medieval Dalmatia. In *The hungarian historical review* 5/3, 618-644.
- Jančovič, Jozef*. 2019. Kto sú adresáti pokoja v chválospeve Gloria in excelsis? Analýza spojenia v Lk 2,14 a návrh jeho prekladu [Who are addresses of peace in the canticle gloria in excelsis? Analysis of the phrase in luke 2:14 and its translation proposal]. In *Slavica Slovaca* 54/2, 129-141.
- Jedín, Huberto et al.* 1973. *Conciliorum œcumenicorum decreta*. Bologna.
- Klaič, Nada*. 1967. *Historia salonitana maior*. Belehrad.
- Kobylarek, Aleksander*. 2019. Education in the post-scientific culture. In *Journal of Eucation Cultureand Society* 10/1, 5-13.
- Kondrla, Peter et al.* 2022a. Transformations of Cyrillo-Methodian tradition in contemporary religiosity. In *Konštantínove listy* [Constantine's Letters] 15/2, 149-159.
- Kondrla, Peter et al.* 2022b. Philosophy of Education in Postmetaphysical Thinking. In *Journal of Education Culture and Society* 13/2, 19-29.
- Kondrla, Peter – Králik, Roman*. 2016. The specifics of mission of the thessalonian brothers and the potential for their actualization [Špecifická misie solúnskych bratov a ich aktualizačný poteciál]. In *Konštantínove listy* [Constantine's Letters], 90-97.
- Kostrenčić, Marko et al.* 1967. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. I: *Diplomata annorum 743-1100 continens*. Zagreb.
- Kraft Soić, Vanda*. 2016. Rescript of pope Innocent IV to the bishop of Senj (1248). Under the Patronage of St. Jerome. Historical fate of Glagolitic script and beginnings of St. Jerome tradition. In *Croatica Christiana periodica* 40/78, 17-37.
- Kralčák, Lubomír*. 2014. *Pôvod hláholiky a Konštantínov kód*. Martin.
- Krupa, Jozef*. 2022a. Epiclesis in the Eucharist as another element of Progress in the Development of Ecumenical Dialogue. In *Acta Missiologica* 16/2, 146-152.
- Krupa, Jozef*. 2022b. Suggestions for Refining Theological Terminology in Slovak: Part III. In *Studia Theologica* 24/3, 81-103.
- Máhrik, Tibor et al.* 2020. Salvation as the teleological vector in kierkegaard's practice in christianity. In *European Journal of Science and Theology* 16/4, 43-52.
- Martín, José García et al.* 2022. The singular approach to the concept of truth in Kierkegaard's pseudonymus work post scriptum. In *Acta Missiologica* 16/2, 66-7.
- Matijević Sokol, Mirjana*. 2006. Archdeacon Thomas of Split (1200–1268) – A source of early Croatian history. In *Review of Croatian history* 2, 251-269.
- Maturkanič, Patrik – Tomanová Čergetová, Ivana – Přibyllová, Dagmar*. 2022. Cyrilmethodějská tradice v pojetí české společnosti 21. století [Cyrillo-Methodian Tradition in Czech Society in the 21st Century]. In *Konštantínove listy* [Constantine's Letters] 15/1, 161-176.
- Maturkanič, Patrik et al.* 2022a. Perception of the personality of Jesus Christ and its influence on the Central - European man of the 21st century. Comparative studies between the population of the Czech republic and Slovakia. In *Acta Missiologica* 16/1, 107-125.
- Maturkanič, Patrik et al.* 2022b. Novoevangelizační pastorece v litoměřické diecéze ve stopách slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje. [New Evangelization Pastoral Care in the Litoměřice Diocese in the Footsteps of Slavic Missionaries Cyril and Methodius]. In *Konštantínove listy* [Constantine's Letters] 15/2, 170-194.
- Piazzoni, Ambrogio*. 2012. *The Vatican Library*. Milano.
- PL*. 1852. *Patrologia Latina*. Tomus CXII. Paris.

- Plašienková, Zlatica. 2019.* Eco-Values as a Platform of Unity of Profane and Sacral in the Context of Ecological Ethics. In *Bogoslovská Smotra-Ephemerides Theologicae Zagrabienses* 89/5, 1007-1024.
- Roubalová, Marie et al. 2022.* Sabat jako projekce svobody v Tanachu a rabínskem judaismu [Shabbat as a projection of freedom in Tanakh and rabbinic Judaism]. In *Xlinguae* 15/1, 148-159.
- Roubalová, Marie et al. 2021.* Základní filosofické ideje spojené se sabatem [Basic philosophical ideas associated with the sabbath]. In *Xlinguae* 14/3, 115-126.
- Rychnová, Lucie et al. 2022.* Open-air Museums – the Future of the Presentation of Spiritual and Architectural Heritage. In *Muzeológia a kultúrne dedičstvo* 10/1, 5-18.
- Sakcinski, Ivan Kukuljević. 1874.* *Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae.* Zagreb.
- Shanzer, Danuta. 2006.* The Cosmographia Attributed to Aethicus Ister as Philosophen – or Reiseroman. In *Insignis Sophiae Arcator: Medieval Latin Studies in Honour of Michael Herren on his 65th Birthday.* Brepols, 57-86.
- Soić, Vanda. 2016.* Rescript of pope Innocent IV to the bishop of Senj (1248). Under the Patronage of St. Jerome. Historical fate of Glagolitic script and beginnings of St. Jerome tradition. In *Croatica Christiana periodica* 40/78, 17-37.
- Strika, Zvezdan. 2014.* Toma arhidakon i obnova Ninske biskupije. In *Radovi Zavoda za povijesne znanosti* 56, 27-43.
- Šanjek, Franjo. 1993.* *Crkva i Kršćanstvo u Hrvata. Srednji Vijek.* Zagreb.
- Špoljarić, Luka. 2018.* The Venetian Schiavoni and the 1498 Historical-Liturgical Booklet in the Honor of st. Jerome the Illyrian. In *Colloquia Maruliana* 27/27, 43-71.
- Verkholantsev, Julia. 2012.* St. Jerome, Apostle to the Slavs, and the Roman Slavonic Rite. In *Speculum* 87/1, 37-61.
- Verkholantsev, Julia. 2014.* The Slavis letters of St. Jerome. The history of the Legend and Its Legacy, or, How the Translator of the Vulgate Became an Apostle of the Slavs, Dekalb (IL).
- Žagar, Mateo. 2013.* *Uvod u glagoljsku paleografiju (X. i XI. st.),* Zagreb.

ThDr. Anton Ďatelinka, PhD.
 Comenius University in Bratislava
 Faculty of Roman Catholic Theology of Cyril and Methodius
 Kapitulská 26
 814 58 Bratislava
 Slovakia
 anton.datelinka@uniba.sk
 ORCID ID: 0000-0001-7264-4954
 SCOPUS Author ID: 57436998100

prof. ThDr. Viliam Judák, PhD.
 Comenius University in Bratislava
 Faculty of Roman Catholic Theology of Cyril and Methodius
 Kapitulská 26
 814 58 Bratislava
 Slovakia
 judak1@uniba.sk
 ORCID ID: 0000-0003-4415-4776
 SCOPUS Author ID: 57352912000

Prílohy / Appendix

Obr. 1. Vatikánska knižnica, Sala Sistina (sv. Hieronym vyobrazený na prvom stĺpe vpravo). Zdroj: <http://www.croatia.org/crown/articles/11245/1/St-Jerome--and-his-importance-for-Croatians.html>.

Fig. 1. Vatican Library, Sala Sistina (St. Jerome painted on the first column on the right). Source: <http://www.croatia.org/crown/articles/11245/1/St-Jerome--and-his-importance-for-Croatians.html>.

Obr. 2. Vatikánska knižnica, Sala Sistina (Svätý Hieronym). Zdroj: <http://www.croatia.org/crown/articles/11245/1/St-Jerome--and-his-importance-for-Croatians.html>.

Fig. 2. Vatican Library, Sala Sistina (St. Jerome). Source: <http://www.croatia.org/crown/articles/11245/1/St-Jerome--and-his-importance-for-Croatians.html>.

Obr. 3. Vatikánska knižnica, Sala Sistina. Detail obrazu sv. Hieronyma. Zdroj: <http://www.croatia.org/crown/articles/11245/1/St-Jerome--and-his-importance-for-Croatians.html>.

Fig. 3. Vatican Library, Sala Sistina. Detail of painting of st. Jerome. Source: <http://www.croatia.org/crown/articles/11245/1/St-Jerome--and-his-importance-for-Croatians.html>.

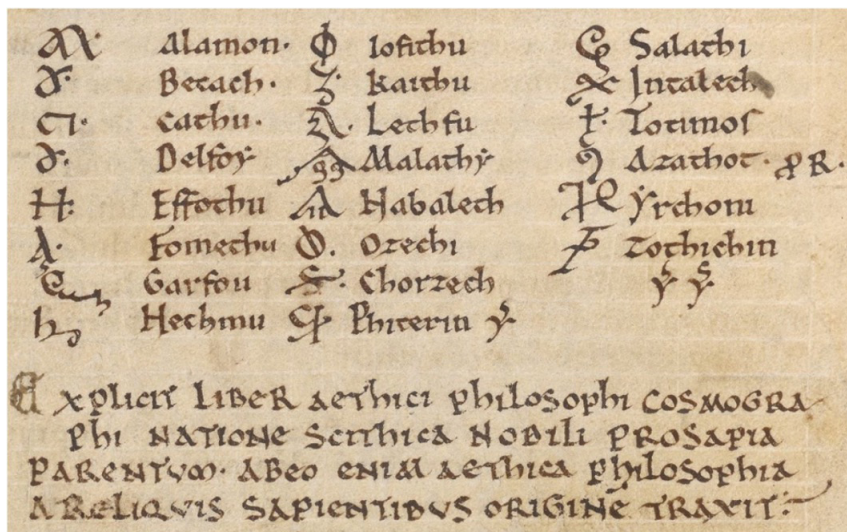
Obr. 4. Detail nad freskou sv. Hieronyma s vyobrazením hlaholiky a nápisom: „Az buki vidi glagole dobro est živjeti zelo zemlja.“ – „Ja, ktorý poznám písmená, hovorím, že je dobré žiť na Zemi.“ Zdroj: <http://www.croatia.org/crown/articles/11245/1/St-Jerome--and-his-importance-for-Croatians.html>.

Fig. 4. Detail above the fresco of St. Hieronymus depicting the Glagolitic alphabet and inscription: „Az buki vidi glagole dobro est živjeti zelo zemlja – „I, who know the letters, say that it is good to live on Earth.“ Source: <http://www.croatia.org/crown/articles/11245/1/St-Jerome--and-his-importance-for-Croatians.html>.

Obr. 5. Písmo z diela *Æthicus Ister: Cosmographia*. Zdroj: <http://www.croatia.org/crown/articles/11245/1/St-Jerome--and-his-importance-for-Croatians.html>.

Fig. 5. Alphabet from book of *Æthicus Ister: Cosmographia*. Source: <http://www.croatia.org/crown/articles/11245/1/St-Jerome--and-his-importance-for-Croatians.html>.

Obr. 6. Písmo z diela Rabana Maura: *De inventione linguarum*. Zdroj: <http://www.croatia.org/crown/articles/11245/1/St-Jerome--and-his-importance-for-Croatians.html>.

Fig. 6. Alphabet of Rabanus Maurus: *De inventione linguarum*. Source: <http://www.croatia.org/crown/articles/11245/1/St-Jerome--and-his-importance-for-Croatians.html>.